באר של תורה

מאוצרותיו של הרב ראובן גולן שליט"א

מח"ס "באר של תורה", "רביד הזהב" על הל' שבת, ו"לפלגות ראובן" על הל' פסח ויו"ט

העלון יו"ל ע"י מוסדות "דרכי תורה" - רחובות

לע"נ יחיאל בן סעדיה שעירי ז"ל | גליה בת עובדיה אהרוני ע"ה

אריאלה חיה בת אהובה רוזנפלד ע"ה | אביבה בת שושנה ישראלי ע"ה

פרשת ויצא

גליון 961

דוא"ל להערות ורשימת תפוצה:

rg5740@gmail.com

054-8410805

כשכל הסיבות נעלמות: סוד ביטחונו של יעקב אבינו

במדרש רבה דרשו על הפסוק "וילך הרנה", שיעקב אבינו נשא עיניו ואמר: שיד למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי. והשווה עצמו לאליעזר עבד אברהם, באומרו: אליעזר כשהלך לקחת אישה ליצחק, מה כתוב בו? ויקח העבד עשרה גמלים מכל טוב אדוניו בידו. ואילו אני, אפילו נזם אחד או צמיד אחד אין בידי. אך וכי בשל כך אאבד את תקוותי מבוראי? חלילה, אלא עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ.

וביאר 'הבית הלוי' רבי יוסף דב הלוי סולובייצ'יק שטמון בזה יסוד עמוק בדרגות מידת הביטחון. ישנו אדם שיש בידו סיבה ואמצעי טבעי, והוא בוטח בהשם יתברך שדרכה יצליח דרכו ויגיע למחוז חפצו. בוודאי שגם זו מדרגה של ביטחון, שהרי הוא מכיר בכך שגם הסיבה עצמה היא מאת הבורא, ואין כוח ביד האמצעי לפעול בלא רצון עליון.

אולם יעקב אבינו, לאחר שאליפז פשט את כל רכושו ונותר חסר כל, עמד במצב שבו נשמטה לחלוטין כל סיבה גשמית שבאמצעותה יוכל להגיע לשידוך ולהקים בית. במצב זה עלה יעקב למדרגת ביטחון נעלית לאין ערוך, ואמר: עזרי מעם ה'. גם אם אין בידי שום אחיזה טבעית, וגם אם אינני רואה שום מוצא באופק, אין הדבר גורע כהוא זה מביטחוני. בורא עולם אינו מוגבל בסיבות הטבע, והוא ימציא לי את ישועתי גם מאין ומתהום. זהו ביטחון מוחלט ללא גבולות וללא חשבונות של היגיון אנושי.

בדרך זו מבאר ה'משך חכמה' רבי מאיר שמחה הכהן את שינוי הלשונות בפסוקים. בתחילת הדרך נאמר "וילך הרנה", משום שכל מגמתו של יעקב היתה לקיים ציווי הוריו וללכת אל חרן, אל בית משפחת אמו, מתוך מחשבה טבעית שמשם תצמח לו העזרה. אולם לאחר שזכה להתגלות השכינה ולהבטחה: "והנה אנוכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך", נתעלה יעקב מעל לכל סיבה גשמית או תלות במשפחה כזו או אחרת. על כן בהמשך נאמר: "וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם". הוא לא הלך עוד לחרן בפרט, אלא הלך מתוך ביטחון שלם ומוחלט אל כל מקום אשר ישלחנו הבורא, ביודעו כי ההשגחה העליונה מלווה אותו בכל אשר יפנה.

במהלך חייו של אדם ישנן תקופות שבהן הדרכים הטבעיות פתוחות לפניו, והעבודה המוטלת עליו היא לזכור שאין בכוחן של ההשתדלות והסיבות לפעול דבר בלא ברכת שמים. אולם לפעמים ניצב האדם מול שוקת שבורה, כאשר כל התוכניות קורסות ואין שום סיבה נראית לעין שתביא להצלתו.

יעקב אבינו מלמדנו את העוצמה של מאין יבוא עזרי – דווקא מתוך ה"אין", מתוך אפסות הכוחות הטבעיים, מתגלה המדרגה העליונה של האמונה, שעזרי מעם ה' עושה שמים וארץ שאינו מוגבל בשום גבול.

זהו עומק השכר שזכה לו יעקב, נחלה בלי מצרים, כפי שנאמר לו: "ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה". מדה כנגד מדה: מי שבוטח בהקדוש ברוך הוא בלי גבול ובלי מיצרים, ואינו כולא את אמונתו בתוך מסגרות של סיבות וטבע, זוכה להשפעה וסייעתא דשמיא שהיא למעלה מכל הגבולות והמיצרים.

לארוז את האמונה: מדוע התבטלה עלייתו ההיסטורית של החפץ חיים לארץ ישראל?

יעקב אבינו נודר בצאתו לחרן: "אִם יִהְיֶה אֱלֹקִים עִמָּדִי וגו'". בספר "חזון יחזקאל", מציע הגאון רבי יחזקאל אברמסקי ראש ישיבת סלבודקה, קריאה מחודשת ומפעימה לפסוק זה על ידי שינוי קל בפיסוק.

במקום לקרוא שיעקב נדר ואמר "אם יהיה אלוקים עמדי...", יש לקרוא זאת כך: "וַיִּדַּד יַעֲקֹב נֶדֶר – לֵאמֹר אִם יִהְיֶה אֱלֹקִים עִמָּדִי". כלומר, הנדר של יעקב היה לקבל על עצמו הנהגה לחיים: בכל פעם שהוא מדבר על פעולה שעתיד לעשות, הוא יקדים ויאמר "אם ירצה השם" (אם יהיה אלוקים עמדי), וזאת כדי להחדיר בנפשו את האמונה המוחלטת בהשגחה הפרטית.

כדי להמחיש את עוצמת הדברים, מביא הרב אברמסקי סיפור נורא ששמע מהגאון רבי איסר זלמן מלצר.

השנה היא שנת תרפ"ה. הכהן הגדול מאחיו, מרן "החפץ חיים", מתכונן להגשים את חלום חייו ולעלות לארץ ישראל. בשבת שלפני הנסיעה המתוכננת, עמד החפץ חיים בפני הקהל בבית המדרש בעיירה ראדין, נשא דרשת פרידה מרגשת ונפרד מבני קהילתו.

לאחר שסיים את הדרשה, ניגש אליו אחד מבעלי הבתים, יהודי פשוט, ושאל אותו בתמימות: "ילמדנו רבנו, מדוע כשדיבר הרב על הנסיעה הקרבה לא אמר 'אם ירצה השם'?".

אותה שאלה תמימה התברברה כהרת גורל. והנה פלא: כבר בלילה הקרוב, במוצאי שבת קודש, חלתה לפתע רעייתו של החפץ חיים. בעקבות מחלתה הפתאומית, תוכניות הנסיעה נעצרו, ולבסוף העלייה ההיסטורית לארץ ישראל התבטלה לחלוטין.

רבי יחזקאל אברמסקי מוסיף על כך הארה חשובה: התביעה השמימית הזו על אי–אמירת "אם ירצה השם" הייתה כה חמורה משום שמדובר באדם ענק כהחפץ חיים, והקב"ה מדקדק עם צדיקים כחוט השערה.

מסר תודני לחיים: בעידן שבו אנו חיים, הכל נראה בשליטתנו. אנו פותחים את היומן וקובעים תודים פגישות, מתכננים את העתיד, ומצהירים בביטחון מה נעשה מחר, בשבוע הבא או בעוד שנה. הנדר של יעקב אבינו בפרשתנו קורא לנו לעצור רגע לפני כל תוכנית עתידית, ולהוסיף שלוש מילים קטנות שמשנות את כל התמונה: "אם ירצה השם" או "בעזרת השם".

האמירה הזו איננה סתם הרגל לשוני אלא עוגן של אמונה עמוקה. היא מזכירה לנו שעם כל הכבוד לתוכניות שלנו, יש מנהיג לבירה, והכל בסופו של דבר נתון בידיו.

כשאנו משלבים את שמו של הקב"ה בדיבורנו ובתכנונים שלנו – ממש כפי שקיבל על עצמו יעקב אבינו – אנו נמנעים מגאווה של "כוחי ועוצם ידי", ובעיקר: מזמינים את ברכתו, השגחתו ואורו אל תוך חיינו ומעשינו.

ניחוח של גאולה: הקשר הפלאי בין חוש הריח, המשיח ולאה אמנו

כאשר נולד בנה הרביעי של לאה, נאמר: "וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת ה', עַל כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה". דבריה של לאה מעודדים שאלה מתבקשת: וכי על ראובן, שמעון ולוי היא לא הודתה לקב"ה? מדוע דווקא בלידתו של יהודה היא מדגישה "הפעם אודה את ה'", ועל שום כך קוראת את שמו יהודה – לשון הודאה?

רש"י על אתר מביא את המדרש, שלאה ידעה ברוח הקודש שיעמידו האמהות שנים–עשר שבטים, וכיוון שילדה את הרביעי – הבינה שנטלה יותר מחלקה, ועל כך הודתה. אך הגאון רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק, בספרו "משך חכמה", מאיר את הפסוקים באור חדש ומופלא.

ה"משך חכמה" מבחין בדקות נפלאה בשמות שניתנו לשלושת הבנים הראשונים,

מרת יעל בת מרים טוני ע"ה
משה בן שמעה אביבי ז"ל

חיים בן חנה בכור ז"ל
חסן עמרם בן זוהרה אברהם ז"ל

יהודה בן פריאר עזרי ז"ל
משה בן מאלם הלל ז"ל
אסתר בת רחל ע"ה

יצחק בן ריקה בן סימון ז"ל
תאמ"ה בת רבקה הברוני ע"ה

חיים בן שמעון הלוי שפילמן ז"ל
אסתר בת מזלה נג'ר ע"ה

מ ו ק ד ש ל ע י ל ו י נ ש מ ת

שמות המקבילים לשלושה חושי האדם: ראובן מייצג את חוש הראייה: "כִּי רָאָה ה' בְּעָנְיִי". שמעון מייצג את חוש השמיעה: "כִּי שָׁמַע ה' כִּי שְׂנוּאָה אָנֹכִי". לוי מייצג את חוש המישוש/החיבור: "עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי".

והנה בהלכה אנו מוצאים דבר מעניין: חז"ל לא תיקנו לברך או להודות על עצם ההנאה שבחושי הראייה, השמיעה והמישוש. ישנו רק חוש אחד שעליו תיקנו ברכה מיוחדת משום שעצם ההנאה ממנו היא רוחנית וזכה: חוש הריח ("בורא עצי בשמים" וכיוצ"ב). כמאמר הגמרא (ברכות מג ע"ב): "איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו? הוי אומר זה הריח".

כעת, הכל מתחבר להפליא: מיהודה עתיד לצאת מלך המשיח. ומהי התכונה המאפיינת את המשיח? הנביא ישעיהו אומר עליו: "וְהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת ה', וְלֹא לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ". המשיח לא ישפוט את העולם על פי מראה עיניים ומשמע אוזניים, אלא דרך החוש הרוחני מכולם – דרך ה"ריח", ההכרה הפנימית והזכה ביותר של יראת השם. משום כך, דוקא כאשר נולד יהודה – המייצג את המשיח שניתן ב"חוש הריח" (שעליו יש ברכה והודאה) – אמרה לאה: "הפעם אודה את ה'". על החוש הזה, שהוא חלקו של יהודה, באה ההודאה והברכה! מה שאין כן בבנים הקודמים שילדה לאה שלא הוזכרה בהם הודאה לה' כי הם כנגד החושים שלא נתקנו בהם ברכות.

[ויש להקשות שאכן מצינו שתיקנו חז"ל "ברכות הראייה" (הרואה הרים, ימים ופרחי אילנות מברך) ו"ברכות השמיעה" (השומע בשורות טובות מברך "הטוב והמטיב") – אם כן, כיצד ניתן לומר שאין ברכה על ראייה ושמיעה? אולם כבר כתב בספר תפארת צבי (או"ח סי' ה') שהברכות הללו לא נתקנו על הנאת החוש עצמו. כשאדם רואה הר יפה או שומע בשורה טובה, הראייה והשמיעה הם רק "כלי ההעברה" – האמצעי שדרכו נודע לו על המציאות. הברכה היא על הבריה הנאה שבעולם, או על הבשורה הטובה שהתרחשה. אך על עצם ההנאה הפיזית שבפעולת העיניים והאוזניים – אין שום ברכה].

לראות את העשן, לחבק את הנשמה: סודה של רחל אמנו ופסיקתו של הרבי מבאבוב

בפרשתנו אנו נחשפים לאחד הרגעים הכאובים והרגישים בספר בראשית. רחל אמנו, העקרה, שרויה בצער עמוק, ופונה אל יעקב בזעקה שקודעת את הלב: "הָבָה לִּי בָנִים, וְאִם אַיִן מֵתָה אָנֹכִי". תגובתו של יעקב חריפה ונוקבת: "וַיִּחַר אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל, וַיֹּאמֶר, הֲתַחַת אֱלֹקִים אָנֹכִי אֲשֶׁר מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי בָטֶן?!".

המדרש (בראשית רבה עא, ז) חושף בפנינו כי הקב"ה הקפיד על יעקב בשל תגובה זו: "אמר לו הקב"ה: כך עונין את המעוקות?! (האם כך עונים לנשים הנמצאות במועקה ובצער?). חייך, שבניך עתידים לעמוד לפני בנה".

הדברים דורשים ביאור עמוק: הרי לכאורה, הצדק המוחלט נמצא עם יעקב! רחל דיברה שלא כהוגן כשביקשה ממנו בנים במקום להתפלל לה', ויעקב ענה לה בדין, מתוך השקפה טהורה וקנאות לכבוד קונו – מדוע, אם כן, נתבע על כך בשמיים?

הגאון רבי משה שמואל שפירא בספרו "זהב משבא", חושף כאן יסוד אדיר בהבנת תהומות הנפש וביחסי אנוש. חז"ל דייקו בלשונם: הקב"ה לא תפס את יעקב על תוכן דבריו, שהרי אכן רחל הייתה צריכה להתפלל לה', ויעקב צדק עובדתית. התביעה כלפיו הייתה על המילים: "כך עונין את המעוקות".

כאשר אדם שרוי במועקה, בצער או בכאב גדול, לעיתים הוא נכשל בלשונו, מדבר שלא כהוגן, או נוהג בצורה מתריסה. במצב כזה, התפקיד שלנו אינו להעמיד אותו מיד על טעותו ההשקפתית או ההלכתית, אלא לראות את הלב השבור שלו. יעקב אבינו נתבע על כך שלא ראה את ה"מועקות" ולא התבונן מתוך איזה כאב נודע נובעים דבריה.

תורתנו הקדושה מורה לנו כאן דרך ישרה לחיים: כשאתה שומע דיבור קשה או נתקל בהתנהגות מקוממת של הזולת, לפני שאתה מגיב למעשה עצמו – עצור ושאל את עצמך: "מה מעיק לו?". התגובה צריכה להיות מותאמת לכאב הפנימי של האדם, ולא רק לביטוי החיצוני והלא-מוצלח שלו.

מי שיישם יסוד עצום זה הלכה למעשה, במבט שהציל עולמות, היה האדמו"ד מבאבוב, הרה"ק רבי שלמה הלברשטאם, ששיקם את חסידות באבוב בארצות הברית מאפר השואה.

בתקופה הראשונה לבואו לאמריקה, התגורר הרבי במנהטן ושימש כרב בית כנסת מקומי. בערב שבת אחד, הבחין הרבי ביהודי עובר אורח שחזותו לא נראתה דתית כלל. ניגש אליו הרבי במאור פנים, ובחמימות מפתיעה הציע לו להיכנס עמו לתפילת מנחה וקבלת שבת. האיש, שהופתע מכך שהרבי זיהה שהוא יהודי, סיפר שהוא במקור מעיירה בגליציה, ונעתר להזמנה.

לאחר מנחה, פנה הרבי אל אותו יהודי וביקש ממנו לגשת לפני התיבה כשליח ציבור לקבלת שבת! היהודי נרעש: "מניין לרבי לדעת? הלוא בעיירתי בגליציה, לפני המלחמה, אכן הייתי החזן הקבוע בכל שבת!". הוא ניגש אל העמוד והתפלל בנעימה יהודית משתפכת שריגשה את כל הנוכחים.

בתום התפילה פנה האיש לרבי ובבכי קודע לב שיתף אותו בתופת הנוראה שעבר בשואה, על האובדן והשכול. הוא התוודה בכנות שבעקבות הייסורים שעבר, הוא נשבר לדסיסים והפסיק לשמור תורה ומצוות, וחשש שהטעה את הרבי כשניגש לעמוד. הרבי הקשיב ממושכות, ספג את הכאב, ובמקום להוכיח או לנזוף, הניח יד אוהבת על כתפו ואמר: "חזן, אנו מחכים לך מחר בבוקר שתבוא שוב להתפלל איתנו ולגשת לעמוד, שבת שלום!". היהודי אכן הגיע למחרת, וגם עבר לפני התיבה בשבת שלאחר מכן.

בשבת השלישית, היהודי לא הופיע. הרבי שלח את בנו, רבי נפתלי צבי (לימים האדמו"ר מבאבוב), לראות מה שלומו. הבן הגיע לאזור מגוריו של האיש, ולתדהמתו מצא אותו עומד ברחוב ומעשן סיגריה בפרהסיה בעיצומה של השבת. האיש, שזיהה את בנו של הרבי, התבייש עד עמקי נשמתו ואמר לו: "אמור לאביך שהיום, לאחר שעישנתי סיגריה, איני מסוגל לגשת לעמוד. אבל אני מבטיח לבוא בשבת הבאה".

הבן חזר לאביו נסער ועצוב בקולו: "אבא, כיצד האיש הזה יכול לגשת אצלנו לעמוד כשליח ציבור? הלוא הוא מחלל שבת בפרהסיה! במו עיניי ראיתיו מעשן!". או אז ענה לו הרבי מבאבוב מילים שהפכו לאבן דרך היסטורית ביחס לניצולי השואה – ולנשמות פגועות בכלל: "דע לך בני, זה לא היהודי מעשן בשבת. זה היטלר והנאצים ימח שמם שמעשנים! הנשמה של היהודי הזה טהורה כבדולח, אלא שהסבל והייסורים הנוראים שהעבירו אותו – הם אלו ששברו את רוחו וגרמו לו לכך". הרבי הורה לבנו לחזור ולומר לו: "העמוד מחכה לך".

זמן קצר לאחר מכן עקר הרבי משכונת מנהטן, והקשר בין השניים ניתק.

חלפו כארבעים שנה. הרבי מבאבוב כבר התגורר בבודו-פארק והנהיג רבבות חסידים. באחת מקבלות הקהל, נכנס לחדרו יהודי ישיש, עטור זקן לבן ושען על מקלו. "האם הרבי יודע מי אני?", שאל בהתרגשות. הרבי הביט בו בעמקות. "אני החזן מהעיירה בגליציה", אמר האיש, "האם הרבי זוכר אותי?". "בוודאי שאני זוכר!", אורו עיניו של הרבי.

האיש סיפר כי נכדו מתחתן השבוע בבודו-פארק, ובא להזמין את הרבי לשמחה כאות הכרת הטוב. הרבי הגיע לברך בסעודת ה'שבע ברכות'. כשהגיע לאולם, המתין לו היהודי הישיש בחוץ, ודמעות זולגות על לחייו: "הרבי ודאי זוכר מה שהיה איתי באותה שבת במנהטן. אני רוצה לומר לרבי שכאן, בתוך האולם, יושבים כמאה וחמישים בנים, נכדים וניניים שלי – וכולם שומרי תורה ומצוות! יידע הרבי שכל המשפחה הזו הוקמה רק בזכות המסר שהרבי שלח אליי באותה שבת, ש'העמוד מחכה לי'...".

הרבי בכה מהתרגשות. כשיצאו משמחת ה'שבע ברכות', פנה הרבי לבנו רבי נפתלי-צבי שליווה אותו ואמר לו בלחש: "נו, רואה אתה שלא הוא עישן בשבת, אלא הנאצי הוא שעישן?...".

מסר תורני לחיים: השילוב בין תביעת המדרש בפרשתנו למעשהו של האדמו"ד מבאבוב מעניק לנו "משקפיים" חדשים לחיים.

פעמים רבות אנו נתקלים בביתנו, בקהילתנו, או ברחוב ביהודים (ואף בבני נוער) שמתנהגים בצורה מתריסה, מקוממת או רחוקה מדרך התורה. האינסטינקט הראשוני שלנו הוא להוכיח, לצעוק על "חילול השבת", או להעמיד אותם על מקומם כפי שעשה יעקב אבינו לרחל. אך האמת הפנימית דורשת מאיתנו מבט עמוק יותר: עלינו לשאול את עצמנו מהי המועקה המסתתרת מאחורי המעשים? מהו הכאב שמייצר את הכעס?

כשאנו זוכרים שלא ה"יהודי מעשן" אלא הטראומה, והכאב או המשבר הם אלו שמדברים מגרונו – אנו לומדים לא להשיב מלחמה אלא להושיט יד. זהו המבט שלא רק עונה כראוי ל"מעוקות", אלא פועל ישועות ובונה דורות שלמים של תורה.

שיעורי הרב דאבן גולן במוקדן נשואים
ב"קול הלשון בטל' 56-81-71-0733
שותפות בזיכוי הרבים של "באדה של תורה"!
הסות שבועית בלעדית: הקדשת הגיליון כולו לברכה,
לרפואה או עילוי נשמה 250 ש"ח.
הקדשה אישית (במסגרת ייעודית): 50 ש"ח.
לפרטים ניתן להתקשר או לשלוח הודעה לטל - 054-2637798

רשימת השיעורים של הרב דאבן גולן שליט"א בבית הכ"נ "דרכי תורה"
ימים א – ה | הלכות שבת – בין מנחה לערבית
יום ראשון | מוסר ספר פלא יועץ 12:15
יום שלישי | שלום בית והינוך הילדים 12:15
יום שלישי | סמיכת הבר הלכות מצות התלויות בארץ 20:30
יום רביעי | טור בית יוסף מלאכות שבת 20:30
יום חמישי | שיחה לפרשת השבוע 17:20
שבת קודש | גמרא מסכת מגילה 14:45 | חזון עובדיה הלכות
שבת 15:45 | אור החיים הקדוש כרבע שעה לפני צאת הכוכבים

058.6000441